

علوم و فنون مرزی، سال هفتم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵

صص. ۹۱-۱۱۸

تبیین کارکرد مرز در تأمین امنیت استان آذربایجان غربی

میر نجف موسوی^۱، فاطمه سادات کهکی^۲، محمد ویسیان^۳

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۱۹ تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۲/۲۳

چکیده

ایجاد کارکردهای مختلف در مناطق مرزی و به تبع آن استقرار امکانات و خدمات، زمینه بهبود و توسعه متوازن و همه‌جانبه و کاهش فاصله با مناطق داخلی و درنهایت به شکل‌گیری امنیت پایدار استان کمک می‌کند. هدف تحقیق حاضر تبیین کارکردهای مرز (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی- فرهنگی و امنیتی- دفاعی) در تأمین امنیت استان آذربایجان غربی است. روش پژوهش حاضر تحلیلی- توصیفی است. جهت جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه محقق ساخته) بهره گرفته شده است. جامعه آماری ۵ شهرستان استان آذربایجان غربی و حجم نمونه ۲۵۰ پرسشنامه است که به صورت نمونه‌گیری تصادفی (از طریق مراجعه به منطقه و مشاهدات محلی، مصاحبه و توزیع پرسشنامه بین کارگران، شاغلان بخش‌های خصوصی، دولتی و مردم محلی) انتخاب شده است. شاخص‌های مورد بررسی کارکردهای مرز شامل: کارکرد اقتصادی، کارکرد اجتماعی- فرهنگی و کارکرد سیاسی در قالب ۳۱ گویه است. ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها، برای بررسی میزان تأثیرگذاری هریک از کارکردها در تأمین امنیت استان از مدل‌سازی معادلات ساختاری (LISREL) و فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) استفاده شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد ایجاد کارکردهای مختلف اقتصادی در نواحی مرزی استان تأثیرگذارترین عامل در تأمین امنیت استان می‌باشند. هراندازه شاخص‌های مختلف کارکرد مرز در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه مورد توجه قرار بگیرد و برنامه‌ریزی و نظارت درستی و دقیقی در مراحل مختلف اجرای آن‌ها به کار گرفته شود بیش‌تر و سهل‌تر در راستای امنیت پایدار گام برداشته می‌شود.

واژگان کلیدی: مرز، کارکرد مرز، امنیت، آذربایجان غربی.

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه ارومیه (نویسنده مسئول)، mousavi424@yahoo.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین دانشگاه ارومیه، fateme.kahaki@yahoo.com

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی تهران، mwaysian@ymail.com

مقدمه

امروزه مسائل امنیتی اساس توسعه هر کشوری را رقم می‌زند. مسائل امنیتی می‌تواند در ابعاد مختلف داخلی، خارجی و شهری بررسی شود. یکی از این ابعاد، مرزهای سیاسی هر کشور است که در راستای حفظ تمامیت ارضی کشور نقش کلیدی را بازی می‌کند (قالیباف و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۶). وجود اختلافات مرزی با کشورهای مجاور و عدم امنیت این مناطق، گسترش فعالیت‌های سودآور غیرقانونی و عدم تمایل به سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد از یک‌سو و جدایی‌گزینی فرهنگی در بعضی مناطق به دلیل وجود اقلیت‌های قومی و مذهبی در آن‌ها از سوی دیگر، باعث عقب ماندن این مناطق از روند توسعه کشور گردید (احمدی و دادجو، ۱۳۹۱: ۶۱). تأمین امنیت مرزها همواره از مهم‌ترین دغدغه‌های حکومت‌ها بوده است. به‌نحوی که بسیاری از منازعات میان کشورها ناشی از اختلافات و مشکلات مرزی است. مشکلات مرزی به اشکال و دلایل مختلفی می‌توانند حادث شوند. اختلافات ارضی، نامشخص بودن و اختلاف بر سر رژیم حقوقی، رودخانه‌های مرزی، قاچاق کالا، وجود تهدیدات در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی، نظامی و ... در نزدیکی مرزها، تعارضات مذهبی و قومی در سوی مرز، ورود و خروج کالاهای ممنوعه و اسلحه از مرزها و ... مهم‌ترین این مشکلات به شمار می‌روند (میرشکاران و صادقی، ۱۳۹۱: ۲). با جهانی‌شدن صنعت، تجارت، امور مالی و تغییرات در نظام بین‌المللی، تفکرات ژئواستراتژیک به سوی باورهای جغرافیای اقتصادی مرزها معطوف شد. به گونه‌ای که تحولات در کارکردهای مرز و نگرش به آن، به‌عنوان یک فرصت اقتصادی از سوی نظام‌های سیاسی حاکم، موجب افزایش جمعیت در مناطق مرزی شده و شرایط جدیدی را رقم زده است. این شرایط جدید، مرکز را وادار به تجدیدنظر در روابط خود با پیرامون کرده است (موسوی و زنگی‌آبادی، ۱۳۹۰: ۱). در سال ۱۹۹۳، مرزهای داخلی میان دوازده عضو جامعه اروپا- اتحادیه اروپا- برداشته شد تا مردم، کالاها، خدمات و سرمایه آزادانه حرکت کنند. در همان هنگام، تلاش‌هایی صورت گرفت تا مرزهای

خارجی مشترک برای دشوار کردن ورود مهاجران و اقامت پناهجویان، تقویت شود (سلطانی، ۱۳۹۲: ۶۵). چگونگی کارکرد و نقش مرزها عاملی کلیدی در توسعه مناطق و شهرهای مرزی به شمار می‌روند. مرزها هم می‌توانند مانعی در برابر توسعه و یکپارچگی نواحی مرزی باشند و هم به‌عنوان پلی ارتباطی زمینه تعاملات و پیوند دو طرف مرز را فراهم کنند (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۶). شواهد زیادی وجود دارد که باگذشت زمان، مرزهای سیاسی بخش عظیمی از کارکردشان را به‌عنوان مانع از دست‌داده و تعاملات و همکاری‌های میان مرزی به‌طور روزافزون از اهمیت بیش‌تری برخوردار می‌شوند. در این حالت مرز به‌عنوان منطقه تماس، به فضایی کارکردی برای تبادلات و تعاملات اقتصادی_ اجتماعی فرامرزی تبدیل می‌شود و اثرات مثبت خود را در مناطق و شهرهای مجاور بر جای می‌گذارد (همان: ۴۵). نقش و کارکرد مرزها در همه مناطق جهان یکسان نیست و با توجه به شرایط و موقعیت‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی و ... نوع کارکرد مرزهای بین‌المللی نیز متغیر است (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۱۷). از نظر ملاحظات امنیتی و ژئوپلیتیک مناطق مرزی غرب کشور به دلیل حساسیت بالای ژئوپلیتیک، حمایت‌های خارجی و تراکم تهدیدات و اختلافات، بیش‌ترین تأثیرگذاری را بر امنیت ملی کشور دارند (عزتی و میرزایی پور، ۱۳۹۰: ۲۰). این مناطق در طول تاریخ کشور همیشه یک مبدأ عملیاتی و محل تجمع قوا بوده به همین علت تأثیر غیرقابل‌انکاری بر امنیت ملی و تمامیت ارضی کشور داشته و نسبت به مناطق مشابه خود از ویژگی‌های خاصی برخوردار بوده است (چوخاچی زاده مقدم و امینی قشلاقی، ۱۳۸۹: ۱۸۹). امنیت آن‌قدر مهم است که کشورها موقعیت خود در سیستم بین‌المللی و نظام جهانی را در گرو تأمین و حفظ آن در هر شرایطی و به هر قیمتی می‌دانند. تجارب تاریخی و ماهیت زندگی اجتماعی بشر ثابت کرده است که تکامل همه‌جانبه بشر تنها در یک فضای امن و صلح‌آمیز امکان‌پذیر است و فضای ناامنی و هرج‌ومرج به‌غیر از عقب‌افتادگی جوامع به لحاظ مادی و معنوی، حاصلی ندارد (حسین پور پویان، ۱۳۸۶: ۸۸). برای دستیابی به اهداف ملی، وجود امنیت در یک

کشور ضروری است؛ از آن که مناطق مرزی از ویژگی‌ها، محدودیت‌ها و آسیب‌پذیری‌های خاصی برخوردارند؛ شناخت این ویژگی‌ها و رفع آن‌ها در جهت تأمین امنیت ملی ضرورت دارد (میرشکاران و صادقی، ۱۳۹۱: ۱). در این راستا هدف پژوهش حاضر تبیین کارکردهای مرز (اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و سیاسی) و تأثیر هر یک در تأمین امنیت مناطق مرزی استان آذربایجان غربی می‌باشد.

مبانی نظری

امنیت: تعاریف مندرج در فرهنگ‌های لغت درباره مفهوم کلی امنیت، بر روی «احساس آزادی از ترس» یا «احساس ایمنی» که ناظر بر امنیت مادی و روانی است، تأکید دارند. امنیت برای یک کشور عبارت است از داشتن یا به دست آوردن اطمینان نسبت به سلامت «موجودیت» و «مایملک»، نسبت به «اعتبار و موقعیت» و نسبت به همه آنچه زیر چتر «منافع ملی» قرار می‌گیرد. با توجه به تعاریف فوق، امنیت را می‌توان این گونه تعریف کرد: مصونیت ارزش‌های نادر انسانی از مخاطرات طبیعی و انسانی، فارغ از عینی یا ذهنی - روانی دانستن آن. در حقیقت زیرساخت و زیربنای تمام پیشرفت‌های انسانی با ایجاد امنیت بوده است (میر لطفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۱). واژه امنیت به‌عنوان یک مفهوم عام تمامی شئون زندگی انسان را در برمی‌گیرد و با بقای نفس و صیانت از حیات و موجودیت انسان پیوند می‌خورد. در واقع امنیت تضمین‌کننده حیات و بقای انسان و موجود زنده می‌باشد و همه‌ی موجودات در تقلا ی بقا و حفظ وجود و حیات سالم خود می‌باشند و امنیت عامل این نیاز اساسی و حیاتی است. لذا امنیت مهم‌ترین آرمان انسان و موجود زنده تلقی می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۹۰: ۳۲۵-۳۲۴).

مرز: با واژه‌ها و مفاهیم زیادی شناخته شده است. مفهوم اصلی مرز در مقابل واژه Border به معنی مرز سیاسی و رسمی است (عندلیب و معطوف، ۱۳۸۸: ۶۲). مرزهای سیاسی مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از واحدهای دیگر است. خطوط مرزی همچنین نشان‌دهنده‌ی حد نهایی اعمال اراده سیاسی حکومت و سطح

تماس فضایی دو نظام سیاسی هم‌جوار می‌باشد. به عقیده پیتر تیلور مرز مفهومی از بیرون به درون است و خط‌مشی است که جدایی را نشان می‌دهد. مارتین گلاسنر نیز اعتقاد دارد که مرز یک خط نیست بلکه یک سطح عمودی است که از طریق فضا، خاک و زیرزمین، دولت‌های همسایه را برش می‌دهد. این سطح در روی زمین به صورت یک خط به نظر می‌رسد (روشن و سعادت‌ی جعفرآبادی، ۱۳۹۱: ۱۵۶). مرزهای بین‌المللی، اساساً باهدف تعیین حد خارجی سرزمین یک دولت ایجاد شده و از این رو، مرزها مشخص‌کننده محدوده حاکمیت دولت بر مردم و منابع تحت نفوذ آن هستند؛ و قلمروی را که دولت می‌تواند قوانین آن را در آنجا به اجرا گذارد، تعیین می‌کنند. یکی از موضوعات مهم در مورد مرزهای بین‌المللی نقش و کارکردهای مختلف مرز و عوامل مؤثر بر آن‌ها است (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۱۷). مهم‌ترین نقش مرز ایجاد مانع در برابر حرکت انسان، کالا و تفکرات است (محمد پور و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۸). مرزها، با توجه به ویژگی‌ها و کارکردهای مختلف به شهرها هویت می‌بخشند (Sermak, ۲۰۰۷: ۷۶). نقش مرزها متناسب با زمان تغییر می‌کند. این نقش‌ها می‌توانند به شکل اقتصادی، نظامی - دفاعی باشند و یا به صورت تفکیک قلمرو حاکمیت دو کشور، محل تعامل سیستم دولت، جداسازی جوامع پیرامونی (که هویت اکولوژیک و یکپارچه دارند) کنترل تعاملات اجتماعی و مهاجرت‌ها محسوب شوند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۳: ۷۰-۶۹). منطقه مرزی به‌عنوان یک ناحیه و سیستمی که در آنجا، قلمروهای تحت حکومت دو یا چند کشور به هم می‌رسند و یا تداخل پیدا می‌کنند، تعریف شده است (Peach & Adkisson, ۲۰۰۰: ۴۸۲). هرچند که مرز به‌تنهایی یک نقش و کارکرد دارد و آن تحدید حدود منطقه‌ای است که داخل آن، یک نوع قدرت اعمال می‌شود، اما دولت‌ها سعی می‌کنند نقش‌های دیگری را هم در منطقه اعمال کنند (سلطانی، ۱۳۹۲: ۶۳). صاحب‌نظران و کارشناسان نقش‌ها و کارکردهای متفاوتی را مانند کارکرد نظامی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی - فرهنگی برای مرزها قائل هستند (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۸). کارکرد در فرهنگ لغت دهخدا به معنای کار

کردن و عمل، همچنین در فرهنگ لغت آندراج به معنای عمل و کار و کردار و فعل است.

به‌طور کلی کارکردهای مرز را به چهار گروه می‌توان تقسیم کرد:

۱- کارکرد دفاعی: دفاع از قدیمی‌ترین کارکردهای مرزها و سرحدات است. اینکه مرزهای بین‌المللی نقش و کارکرد دفاعی دارند به ما مفهوم سرحدات طبیعی را می‌دهد. تمام مرزهای سیاسی نمی‌توانند به‌عنوان سرحدات دفاعی عمل کنند. فقط آن‌هایی که دارای مشخصات طبیعی هستند می‌توانند چنین نقشی را داشته باشند (هیمالیا مثال بسیار خوبی برای این قضیه است). موفقیت‌های چنین سرحداتی همیشه بستگی به قدرت دولت‌ها داشته است. در دنیای امروز به دلیل توسعه ادوات جدید جنگی، دیگر مرزها حتی اگر به‌صورت فیزیکی قابلیت‌های قبلی را داشته باشند، کارکرد دفاعی خود را از دست داده‌اند و گفته می‌شود که کوه‌ها و مرزهای طبیعی مانعی برای حمله از خارج نیستند، امروزه ناپیوستگی زمین و دریا، جایگزین پیوستگی هوایی شده است، درعین حال که سلاح‌های مخرب می‌توانند هر نقطه از زمین را مورد حمله قرار دهند.

۲- کارکرد سیاسی: سیستم سیاسی بین‌المللی از تعدادی زیرسیستم تشکیل شده است که در بین آن‌ها کشورهای دارای اقتدار از اهمیت بیشتری برخوردارند. از آنجایی که هر یک از این زیرسیستم‌ها به‌وسیله خطوط مرزی از دیگری جدا می‌شود، خطوط مرزی در سیستم بین‌المللی اهمیت فراوانی دارند. هر کشوری به‌عنوان یک زیرسیستم سعی می‌کند تا از نفوذ سیاسی که به امنیت و اعتبار آن خدشه وارد می‌کند، جلوگیری کند و مرزهای بین‌المللی به این واسطه به کشورهای کمک می‌کنند. البته کارایی و نقش از مرزی به مرز دیگر متفاوت است. مرزهای بین‌المللی پدیده مهاجرت را محدود می‌کند؛ زیرا ایدئولوژی سیاسی این پدیده ممکن است تا یگانگی یک کشور را تهدید کند. مرزها به‌عنوان سد سیاسی، حرکت فرهنگی مردم را که شامل روزنامه‌ها، مجلات، کتاب‌ها و ... است، محدود می‌سازند. این سرحدات ممکن است به‌صورت یک فیلتر رنگین عمل کنند که از

گذشتن ایده‌ها و عقایدی که دارای مشخصات مختلف و غیرقابل قبول برای یک نظام سیاسی هستند، جلوگیری می‌کنند. کتاب‌ها و روزنامه‌ها باید قبل از اجازه ورود از بازرسی عبور کنند؛ بنابراین، مرز به عنوان یک خط مصنوعی غیرقابل مشاهده عمل می‌کند (البته این نقش مرزها نیز با توجه به تکنولوژی ارتباطات امروزه تضعیف شده است).

۳- کارکرد اجتماعی مرزها: مفهوم مرز اجتماعی در مورد تمام مرزهای سیاسی القا می‌شود؛ زیرا به طور عملی تمام این مرزها محدوده‌هایی را محصور کرده‌اند که دارای جمعیت‌هایی از لحاظ اجتماعی یکپارچه می‌باشند، از آنجایی که تمام کشورها دوست دارند تا ویژگی‌ها و مشخصات اجتماعی خود را حفظ کنند، مرزها به طور عملی به عنوان یک مانع در تعامل اجتماعی بین کشورهای مجاور عمل می‌کنند.

۴- کارکرد اقتصادی مرزها: سیستم اقتصاد جهانی به تعدادی زیرسیستم مجاور که کشورها هستند، تقسیم شده است. هر کشور به عنوان یک زیرسیستم مجزا دارای سیاست و برنامه‌های اقتصادی خاص خود است؛ بنابراین، مرزهای بین‌المللی هم از لحاظ اقتصادی مهم هستند و هم به عنوان موانع اقتصادی عمل می‌کنند؛ زیرا در مرزها کنترل حرکت و مبادله کالا صورت می‌گیرد. تعرفه‌های گمرکی برای واردات کالاهای قانونی باید در مرزها پرداخت شوند و جلوگیری از قاچاق کالا از این مرزها صورت می‌گیرد. همچنین برای جلوگیری از رقابت، ورود کالاهای خارجی با وضع تعرفه‌های گمرکی کنترل می‌شود (محمد پور و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۵۲-۱۵۱).

در مورد وضعیت کارکرد مرز، آرا و دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد که به سه مورد اشاره می‌گردد:

الف. برخی محققان معتقدند سرزمین‌های هر کشوری و مرزهایشان، بخش اعظمی از اهمیت و جایگاه خود را از دست داده‌اند که با محقق شدن جامعه جهانی در آینده، به کلی از بین خواهند رفت. در جامعه جهانی که اقتصاد و تجارت بر مبنای اطلاعات سنجیده

می‌شود، جابه‌جایی، سرقت، تنوع‌گرایی و در مجموع، شکل جدیدی از منطقه اقتصادی، در اولویت قرار می‌گیرند (Passi, ۲۰۰۱: ۱۳۳).

ب. گروهی دیگر از محققان نیز، بر این باورند که سرزمین‌های هر کشور به همراه مرزهایشان، به دلیل آنکه ابزاری برای حکمرانی و قدرت در سیستم بین‌المللی در آینده می‌باشند، همچنان دارای اهمیت خواهند بود.

ج. در نهایت، برخی دیگر از محققان، بر این مهم تأکید دارند که هم سرزمین و هم کشور و هم مملکت، هر دو دارای اهمیت هستند و به صورت مجزا، دارای هویت خواهند بود؛ اما مفهوم مرز بین کشورها از بین خواهد رفت. این امر، ناشی از این اعتقاد است که مفهوم کشور محدود به یک حوزه و مکان مشخص نیست و حتی می‌تواند دو طرف یک مرز هم وجود داشته باشد. در این حالت، کشور دارای مرزهای مخصوص به خود است که الزاماً با مرزهای موجود بر کشور یکسان نیست (Passi, ۲۰۰۱: ۱۳۳).

مناطق مرزی کشور پیوسته از قدیم به لحاظ موقعیت جغرافیایی، مناسبت‌های قومی و سوابق تاریخی، منشأ انجام پاره‌ای ارتباطات و مبادلات مرزی میان ساکنین دو سوی نوار مرزی بوده‌اند. ناتوانی‌های بالقوه طبیعی و اقتصادی این مناطق، خصوصاً در بخش‌های صنعت و کشاورزی، به دولت‌های وقت اجازه می‌داده که به لحاظ محرومیت‌زدایی، ایجاد اشتغال، نگهداشت جمعیت و ممانعت از تخلیه مناطق مرزی و وقوع قاچاق تمهیداتی را در مبادلات بازرگانی نواحی مرزی لحاظ نمایند (کامران و همکاران، ۱۳۸۸: ۹). ایجاد کارکردهای اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و سیاسی در استان آذربایجان غربی یکی از مهم‌ترین و بهترین سازوکارها برای تأمین امنیت در استان است؛ و به همین دلیل توجه به ایجاد کارکردهای مختلف در مناطق مرزی و به تبع آن استقرار امکانات و خدمات، زمینه بهبود و توسعه متوازن و همه‌جانبه و کاهش فاصله با مناطق داخلی و در نهایت به شکل‌گیری امنیت پایدار استان کمک می‌کند.

پیشینه تحقیق

حافظ نیا (۱۳۸۳) در تحقیقی به تحلیل کارکردی مرز بین‌المللی: مرز ایران و افغانستان می‌پردازد در این تحقیق به مطالعه و تجزیه و تحلیل وضعیت مرز مشترک ایران و افغانستان و کارکرد آن در دو دهه گذشته می‌پردازد؛ و در نهایت به این نتیجه می‌رسد که مرز مزبور در مقام انجام وظایف کنترلی خود توفیق لازم را به دلیل اقدامات یک طرفه و مشکلات ساختاری به دست نیاورده است. محمد پور و همکاران (۱۳۸۵) به بررسی نقش تحول کارکرد مرز بر فضای جغرافیایی بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان پرداختند. با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و کار میدانی با انجام مصاحبه با مسئولان و مردم محلی و با استفاده از پرسشنامه‌های پخش شده در سطح روستاهای مورد مطالعه (با شیوه مطالعه پانل) و همچنین مشاهدات محلی تهیه شده است. نتایج نشان داد که بعد از بازگشایی مرز، این منطقه شاهد تغییرات فضایی و جغرافیایی در زمینه‌های حمل و نقل، سکونتگاه‌های شهری و روستایی، ارتباطات و تأسیسات عمومی و دایر شدن تعداد زیادی از نمایندگی‌های ادارات و سازمان‌های دولتی و غیردولتی و همچنین تغییر روند حرکت جمعیت به خصوص در شهر باجگیران بوده است. زرقانی (۱۳۸۶) عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر نقش و کارکرد مرزها با تأکید بر مرزهای ایران را مورد مطالعه قرارداد. او در این مقاله تلاش کرده تا با مروری بر کارکرد و نقش مرزها، مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر کارکرد امنیتی و ارتباطی مرزها، با تأکید بر مرزهای جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گیرد. چوخاچی‌زاده مقدم و امینی قشلاقی (۱۳۸۹) در پژوهشی بسترهای ایجاد ناامنی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی از منظر جغرافیای نظامی - امنیتی را مورد بررسی قرار دادند. روش انجام این پژوهش توصیفی - تحلیلی است که در آن مبانی فلسفی و تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای (کتاب، مقالات و پایان‌نامه‌ها)، آماری و اینترنتی صورت گرفته است. در این تحقیق مؤلفه‌های تأثیرگذار در ایجاد ناآرامی در مرزهای آذربایجان غربی بررسی شده و همچنین با تحلیل ساختاری موانع عمده‌ی برقراری ثبات و امنیت پایدار در منطقه

شناسایی شده و در نهایت راهکارهای لازم برای تأمین امنیت مرزها از دیدگاه نظامی-امنیتی ارائه گردیده است. احمدی و دادجو (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان توسعه پایدار مناطق مرزی؛ راهبرد اساسی حفظ امنیت مرزها را مورد مطالعه قرار دادند. در این پژوهش روش توصیفی و تحلیلی است که در تحلیل‌های کمی از مدل‌ها و روش‌ها و نرم‌افزارهای آماری بهره گرفته شد. پس از بررسی نظریه‌ها در خصوص توسعه پایدار مناطق مرزی، با استفاده از شاخص‌های کمی به بررسی وضعیت اجتماعی در دهه ۱۳۷۲-۱۳۸۳ منطقه مرزی شهرستان بجنورد پرداخته شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، تغییرات شاخص‌های اجتماعی به دلیل مرزی بودن منطقه، طی ده سال اخیر در جهت تحقق توسعه پایدار نبوده است. روشن و سعادت‌ی جعفرآبادی (۱۳۹۱) به بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان پرداختند. این پژوهش به لحاظ روش‌شناسی دارای ماهیت همبستگی بوده و به دنبال بررسی ارتباط بین دو متغیر کنترل مرزی و امنیت می‌باشد که با استفاده از دو روش اسنادی (کتابخانه‌ای، فیش‌برداری، آمار نهادها و سازمان‌های مختلف) و میدانی (مشاهده و مصاحبه با مرزنشینان و مسئولین) و بهره‌گیری از بسته‌های نرم‌افزاری آمار استنباطی SPSS و GIS، تجزیه و تحلیل شده است. نتایج بیانگر آن است که کنترل مرز تأثیر مهمی بر امنیت و متقابلاً معیشت منطقه و استان دارد. زرقانی و همکاران (۱۳۹۲) به بررسی شیوه‌های مدیریت مرزها و نقش آن در امنیت مرز: نمونه موردی مرزهای شرقی ایران (خراسان رضوی-افغانستان) پرداختند. در این تحقیق گردآوری اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده و اطلاعات با استفاده از نرم‌افزار Spss و با روش توصیفی تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است نتایج به دست آمده حاکی از آن است که سیاست و شیوه‌های کنترل و مدیریت مرز در طول مرزهای خراسان رضوی و افغانستان نقش مؤثری در کنترل و نفوذناپذیری مرز داشته است. کریمی و وفایی (۱۳۹۲) در پژوهشی امنیت سازی با توسعه پایدار در مناطق مرزی (مطالعه موردی، شهر مریوان) را مورد مطالعه قرار داد. این پژوهش از نوع کاربردی و از روش‌های

تحلیلی و توصیفی استفاده شده است که اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و اسنادی و منابع اینترنتی و مشاهدات میدانی جمع‌آوری شده است. نتایج تحقیق بیانگر آن است که توسعه پایدار ارمغان امنیت و امنیت پایدار ارمغان توسعه است و امکانات در منطقه مطابق الگوی مناسب توزیع نشده و در جهت تحقق توسعه پایدار نمی‌باشد. رفیعان و همکاران (۱۳۹۲) رابطه تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهرهای مرزی بانه و سقز را مطالعه کرد. بررسی این رابطه با استفاده از روش‌های کمی-پیمایشی و از دیدگاه دو گروه شامل فعالان تجارت میان مرزی و خبرگان و مسئولان محلی انجام شده است. گفتنی است که برای وارد کردن بعد زمان در مطالعه، در مرحله گردآوری اطلاعات میدانی بر اساس طرح پانل واپس‌نگر اقدام شد. بر اساس یافته‌های توصیفی تحقیق، کارکرد مرز در منطقه مورد مطالعه هم از دیدگاه فعالان تجارت میان مرزی و هم از دیدگاه خبرگان و مسئولان محلی، متحول شده است. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نیز تأییدکننده همین مطلب است. رضازاده و همکاران (۱۳۹۳) اقدامات توسعه‌ای و نقش آن در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی مطالعه موردی: کمربند سبز دشت خوشاب/ مرز خراسان جنوبی با افغانستان را تحقیق کرد. نوع این تحقیق کاربردی و از حیث ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی و از حیث گردآوری اطلاعات، ترکیبی از روش پیمایشی و اسنادی است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۱۵۱ نفر انتخاب و اطلاعات گردآوری‌شده از پرسشنامه محقق ساخته، به کمک نرم‌افزارهای آماری و آزمون‌های ویلکاکسون، همبستگی اسپیرمن و آزمون T-مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که بین ایجاد اشتغال و تأمین امنیت در منطقه ارتباط معناداری وجود دارد و توجه به توسعه و امنیت مناطق مرزی و افزایش رفاه و درآمد اقتصادی مرزنشینان از طریق فعالیت‌های سالم اقتصادی، با حمایت و سرمایه‌گذاری دولت، بر کارکرد امنیتی مرز تأثیر مثبت دارد. میر لطفی و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی انسجام اجتماعی در حفظ امنیت مرزی با تأکید بر تنوع قومی-مذهبی مطالعه موردی: شهرستان

زابل پرداختند. روش تحقیق از نوع تحلیلی - توصیفی بوده و اطلاعات به روش میدانی با استفاده از پرسشنامه گردآوری شده است. جامعه آماری ۲۶۱۰ خانوار می باشد و جامعه ی نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۸۰ خانوار انتخاب گردید که در نهایت اطلاعات جمع آوری شده به وسیله ی نرم افزار آماری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و برای آزمون فرضیه ها از آزمون T تک نمونه استفاده شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است در بین شاخص های امنیت اجتماعی مؤثر بر مرزها، شاخصه ای میزان رضایت از مسئولان امنیتی (۶/۶۶۹) اعتماد به مرزنشینان (۵/۱۰۴) در بالاترین رتبه قرار گرفته که از تلاش مسئولان دولتی جهت برقراری امنیت در این منطقه نشأت می گیرد.

روش پژوهش

روش پژوهش تحقیق از نوع تحلیلی - توصیفی است. جهت جمع آوری اطلاعات و داده ها از دو شیوه کتابخانه ای و میدانی (پرسشنامه محقق ساخته) بهره گرفته شده است. جامعه آماری ۵ شهرستان استان آذربایجان غربی و حجم نمونه ۲۵۰ پرسشنامه است که به صورت نمونه گیری تصادفی انتخاب گردیده است. در مطالعه میدانی اطلاعات از طریق مراجعه به منطقه و مشاهدات محلی، مصاحبه و توزیع پرسشنامه بین کارگران، شاغلان بخشه ای خصوصی، دولتی و مردم محلی صورت گرفت. شاخص های مورد بررسی کارکردهای مرز شامل: کارکرد اقتصادی، کارکرد اجتماعی - فرهنگی و کارکرد سیاسی در قالب ۳۱ گویه است (جدول شماره ۱) که با توجه به هدف تحقیق که تبیین کارکردهای مرز در تأمین امنیت استان آذربایجان غربی است، جمع آوری شده است. ابزار تجزیه و تحلیل داده ها، برای بررسی میزان تأثیرگذاری هر یک از کارکردها در تأمین امنیت استان از مدل سازی معادلات ساختاری (LISREL) و فرایند تحلیل شبکه ای (ANP) استفاده شد. جهت محاسبات مورد نیاز از نرم افزار EXCEL2016 و SPSS20 و LISREL8.8 بهره گرفته شد.

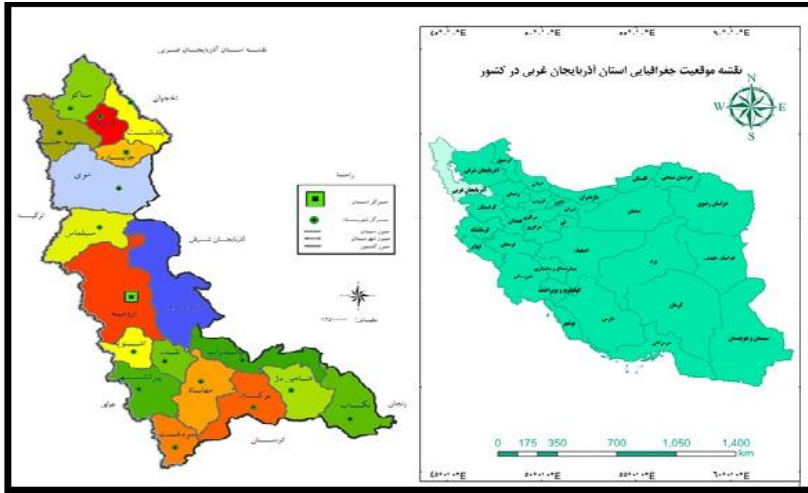
جدول شماره ۱- متغیرهای مورد بررسی در تحقیق

<p>۱- تقویت روابط سیاسی بین کشورهای مجاور ۲- انعطاف پذیری در نظام سیاسی ۳- ایجاد ثبات سیاسی ۴- جلب اعتماد کشورهای همسایه ۵- سمت گیری معقول در سیاست های خارجی ۶- جهت گیری تصمیمات سیاسی در جهت پویایی توسعه در مناطق مرزی و کاهش فاصله با مرکز ۷- در نظر گرفتن سیاست های تشویقی برای سرمایه گذاری در توسعه این مناطق</p>	<p>کارکرد سیاسی</p>
<p>۱- تسهیل کننده و نظام مند کردن و افزایش مبادلات تجاری (متعادل سازی تعرفه های تجاری و جلوگیری از تشریفات اداری) ۲- تأسیس بازارچه مرزی و ارائه تسهیلات برای بهبود کارایی بازارچه های موجود ۳- تقویت زیرساخت های اقتصادی و توسعه در این منطقه ۴- بسترسازی مناسب برای بهره برداری و توسعه صنایع کوچک و محلی ۵- تأسیس مناطق آزاد تجاری ۶- ارتقاء سطح معیشت و رفاه (ایجاد اشتغال و افزایش درآمد) ۷- استفاده بهینه از قابلیت های طبیعی و انسانی منطقه ۸- دسترسی و بهبود امکانات و خدمات اقتصادی (راه های ارتباطی و...)</p>	<p>کارکرد اقتصادی</p>
<p>۱- ایجاد مراکز متعدد نظارتی و کنترل هدفمند نوع و کیفیت کالاهای وارداتی ۲- آمایش دفاعی - امنیتی ۳- جلوگیری از قاچاق کالا و همچنین محصولات ضد امنیتی ۴- ایجاد یک جو امن برای سرمایه گذاری و توسعه در مناطق ۵- نظارت و کنترل گذرگاه های مرزی ورود و خروج کالاها و مردم ۶- کاهش حساسیت های قومی و حفظ یکپارچگی ملی ۷- نصب تجهیزات الکترونیکی جهت کنترل افراد و کالاها ۸- تثبیت و افزایش تراکم جمعیت در مناطق مرزی و جلوگیری از مهاجرت</p>	<p>کارکرد دفاعی - امنیتی</p>
<p>۱- استفاده از مشارکت مردم محلی در مدیریت منطقه ۲- سوق دادن امکانات و خدمات به این مناطق طبق فلسفه جمهوری اسلامی ایران (عدالت محوری) ۳- به کار گرفتن افراد بومی تحصیل کرده ۴- کنترل و جلوگیری از بروز رخدادهای تنش زا بین اقوام منطقه ۵- ارزش گذاری به خواسته های مورد علاقه ساکنان منطقه ۶- ارتقاء آموزش و سطح آگاهی عمومی مردم مرزنشین ۷- وحدت بین اقوام منطقه در راستای تقویت همبستگی ملی ۸- مشارکت و پشتیبانی مردم از حکومت مرکزی</p>	<p>کارکرد اجتماعی - فرهنگی</p>

محدوده مورد مطالعه

مجموع طول خطوط مرزی استان آذربایجان غربی با کشورهای هم جوار ۸۸۸ کیلومتر است که بیشترین مرز از طرف شمال و مغرب حدود ۵۱۸ کیلومتر مرز خاکی با کشور ترکیه و کمترین آن از طرف شمال حدود ۱۳۱ کیلومتر مرز آبی رودخانه ارس با

جمهوری خودمختار نخجوان می‌باشد، همچنین این استان از طرف غرب حدود ۲۳۹ کیلومتر مرز خاکی با کشور عراق دارد، لازم به ذکر است که مساحت استان آذربایجان غربی ۲/۳ درصد مساحت کل کشور و خطوط مرزی آن با کشورهای هم‌جوار حدود ۱۶ درصد خطوط مرزی خشکی کل کشور با کشورهای هم‌جوار را شامل می‌شود (سالنامه آماری، ۱۳۹۳: ۵۳).

شکل شماره ۱- موقعیت جغرافیایی استان و شهرستان‌های استان آذربایجان غربی

بحث و یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

در کل از ۲۵۱ نفر پاسخگوی تحقیق ۱۴۵ نفر (۵۷/۸ درصد) مرد و ۱۰۶ نفر (۴۲/۲ درصد) زن بوده‌اند. برحسب گروه سنی نیز بیشترین فراوانی مربوط به سن افراد در رده سنی ۱۸-۲۸ ساله با ۸۲ نفر معادل (۳۲/۷ درصد) و کمترین فراوانی مربوط به رده سنی ۵۹+ ساله با ۸ نفر معادل (۳/۲ درصد) مشاهده شد. همچنین ۳۰/۳ درصد در رده سنی ۲۹-۳۸ ساله، ۲۲/۷ درصد در رده سنی ۳۹-۴۸ و ۱۱/۲ درصد در رده سنی ۴۹-۵۸ سال قرار داشتند. برحسب نوع بیشترین فراوانی مربوط به سطح تحصیلات افراد، مربوط به سطح تحصیلی دیپلم و فوق دیپلم با ۹۱ نفر معادل ۳۶/۳ درصد و کمترین فراوانی مربوط به سطح تحصیلی دکتری

و بالاتر با ۲ نفر معادل ۸ درصد مشاهده شد. همچنین ۱۲/۴ درصد در سطح تحصیلی بی‌سواد، ۲۹/۵ درصد در سطح تحصیلی ابتدائی و سیکل و ۲۱/۱ درصد در سطح تحصیلات لیسانس و فوق‌لیسانس بوده‌اند. بیشترین فراوانی مربوط به افراد خانه‌دار ۷۴ نفر معادل ۲۹/۵ درصد و کمترین فراوانی مربوط به افراد دامدار ۵ نفر معادل ۲ درصد می‌باشد. همچنین ۱۹/۵ درصد شغل آزاد، ۶/۸ درصد بیکار، ۸ درصد کارمند، ۲۳/۱ درصد کشاورز و ۱۱/۲ درصد در حال تحصیل بوده‌اند.

برازش مدل در معادلات ساختاری

یک از اهداف اصلی در استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری، شناخت میزان همخوانی بین داده‌های تجربی با مدل مفهومی و نظری است. برای شناخت میزان همخوانی داده‌های تجربی و مدل مفهومی از شاخص‌ها و معیارهایی استفاده می‌شود که به آن‌ها شاخص‌های نیکویی برازش می‌گویند (<http://www.ariamodir.com/>). پژوهش حاضر شامل ۳۱ متغیر قابل مشاهده است که مفاهیم کارکرد سیاسی، کارکرد اجتماعی - فرهنگی، کارکرد اقتصادی و کارکرد امنیتی - دفاعی را مورد بررسی قرار می‌دهد. بعد از بررسی نظریه‌های تحقیق و ارزیابی مدل مفهومی نقش شاخص‌های کارکرد مرز در تأمین امنیت استان عمده‌ترین متغیرهایی که می‌توانستند برای الگوسازی لیزرل مفید واقع شوند در مجموع پنج متغیر پنهان درونی شامل کارکرد سیاسی، کارکرد اجتماعی - فرهنگی، کارکرد اقتصادی و کارکرد امنیتی - دفاعی تحت تأثیر یک متغیر پنهان بیرونی با عنوان کارکرد مرز هستند که مطابق با اطلاعات جدول شماره (۲) معیارهای شاخص نیکویی برازش برابر ۰/۹۰ و شاخص نیکویی برازش تعدیل‌شده برابر به ۰/۸۸ شکل تقریبی میزان نزدیک به یک بوده (میزان شاخص نیکویی برازش و شاخص نیکویی برازش شده بین صفر و یک است و هرچه به عدد یک نزدیک‌تر باشند، نیکویی برازش مدل با داده‌های مشاهده‌شده بیشتر است) و مدل مربوط، از برازش خوبی برخوردار است. شاخص RMSEA، میانگین مجذور خطاهای مدل است. این میزان خطا اگر بین ۰-۰/۰۵ باشد

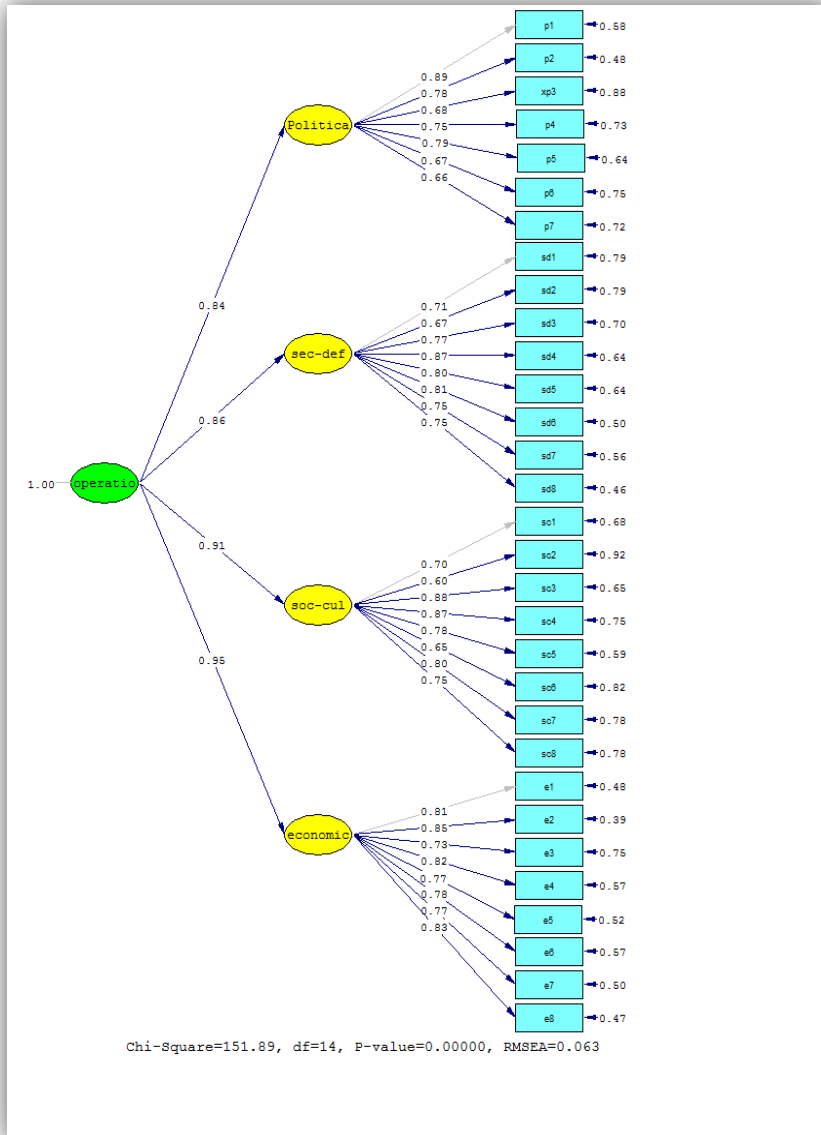
ایده آل و اگر بین ۰/۰۵ - ۰/۰۸ باشد خطای قابل قبول و اگر بالاتر از ۰/۱ باشد نشان دهنده خطا بالا است و برازش ضعیفی دارد (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲- شاخص‌های برازش مدل ساختاری کارکردهای مرز در تأمین امنیت استان آ.غ

نام شاخص	نتایج به دست آمده	برازش قابل قبول
نیکویی برازش	۰/۹۰	GFI > ۹۰
نیکویی برازش اصلاح شده	۰/۸۸	AGFI > ۹۰
برازش نرمال نشده	۰/۹۵	NNFI > ۹۰
برازش نرمال شده	۰/۹۳	NFI > ۹۰
برازش تطبیقی	۰/۹۶	CFI > ۹۰
برازش افزایش	۰/۹۶	IFI > ۹۰
شاخص برازش نرمال تقلیل یافته	۰/۸۶	بالاتر از ۵۰ درصد
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	۰/۰۶۳	RMSEA کمتر از ۱۰ درصد

مطابق با شکل شماره (۲) کلمه operation متغیر پنهان بیرونی و مختصر کارکرد مرز، political یکی از متغیرهای پنهان درونی و مختصر کارکرد سیاسی مرز، sec-def متغیر پنهان درونی و مختصر کارکرد امنیتی- دفاعی، soc-cul متغیر پنهان درونی و مختصر کارکرد اجتماعی- فرهنگی و economic متغیر پنهان درونی و مختصر کارکرد اقتصادی مرز می‌باشد. همچنین حروف اختصاری p1,2,3,... شاخص‌های کارکرد سیاسی، sd1,2,3,... شاخص‌های کارکرد امنیتی- دفاعی، sc1,2,3,... اختصار شاخص‌های کارکرد اجتماعی- فرهنگی و در نهایت e1,2,3,... اختصار شاخص‌های کارکرد اقتصادی را نشان می‌دهد.

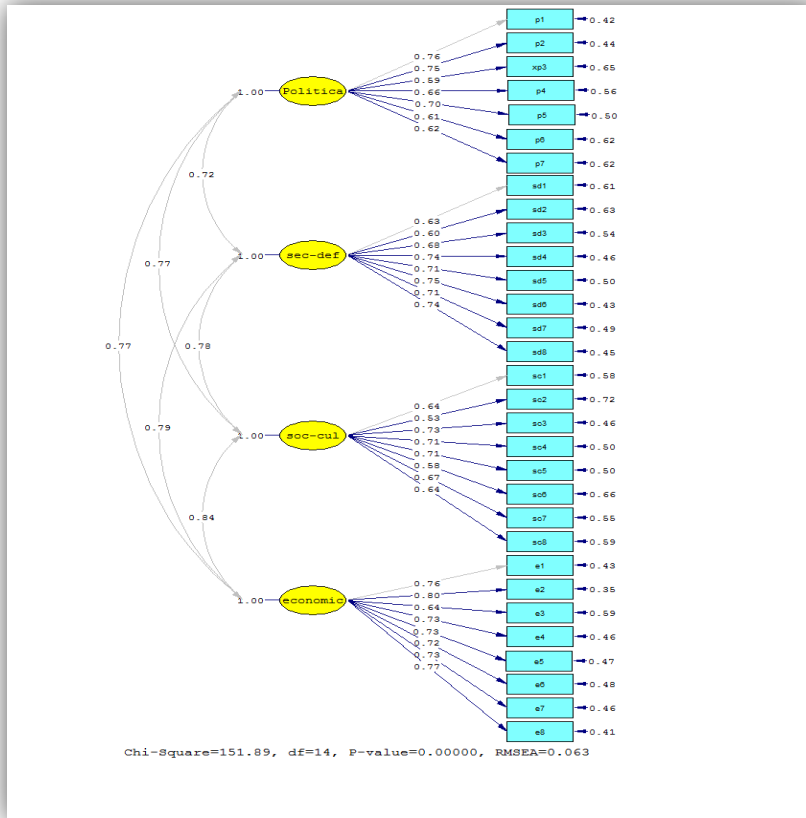

شکل شماره ۲- مدل مفهومی کارکردهای مرز در حالت تخمین غیراستاندارد و تحلیل مسیر

بر اساس برآورد ضرایب استاندارد شده مدل ساختاری بر اساس تحلیل عاملی تأییدی تحقیق و سطح معناداری ($\alpha=0/063$) به دست آمده در شکل (۲)، شاخص کارکرد اقتصادی با ضریب مستقیم و مثبت $0/95$ ، مهم ترین عامل تأثیر گذار در تأمین امنیت استان است. بدین معنا که هرچه کارکردهای اقتصادی اجرا شود بیشتر می تواند در تأمین امنیت تأثیر بگذارد. عامل های تأثیر گذار بعدی شاخص کارکرد اجتماعی و فرهنگی با ضریب مستقیم و مثبت $0/91$ ، شاخص کارکرد امنیتی - دفاعی با ضریب مستقیم و مثبت $0/86$ ، شاخص کارکرد سیاسی با ضریب مستقیم و مثبت $0/84$ در تأمین امنیت استان نقش دارند. آشفتگی فضایی و حاشیه ای و عقب مانده بودن از ویژگی های مناطق مرزی استان است هر اندازه شاخص های مختلف کارکرد مرز در طرح ها و برنامه های توسعه مورد توجه قرار بگیرد و برنامه ریزی و نظارت درستی و دقیقی در اجرای آنها به کار گرفته شود بیشتر و سهل تر در راستای امنیت پایدار گام برداشته می شود و اگر در تصمیمان مسئولان و سیاست گذاری این مناطق به فراموشی سپرده شود می تواند بر امنیت ملی تأثیر گذار باشد. کارکردهای مرز تأثیر گذار در تأمین امنیت به ترتیب اهمیت عبارت اند از:

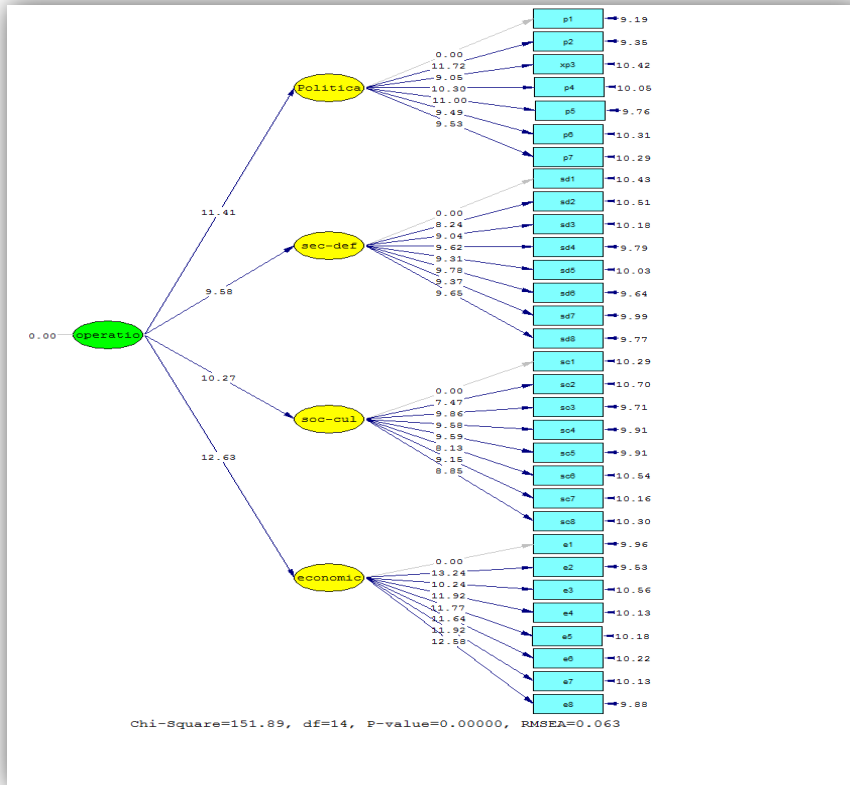
کارکرد اقتصادی؛ کارکرد اجتماعی - فرهنگی؛ کارکرد امنیتی - دفاعی؛ کارکرد سیاسی

شکل شماره ۳- خروجی نرم افزار لیزرل از تخمین استاندارد تحلیل مسیر و روابط بین عوامل

یکی از شاخص های کارکرد اقتصادی مرز (به عنوان تأثیر گذارترین عامل در تأمین امنیت) ارتقاء سطح معیشت و رفاه (ایجاد اشتغال و افزایش درآمد) است. یکی از عوامل اصلی که باعث می شود برخی از افراد به قاچاق کالا و جرم و جنایات دیگر روی آورند، فقر و مشکلات معیشتی و بیکاری به خصوص در بین قشر جوان است؛ و همچنین با توجه به اینکه برخی از مناطق مرزی استان کوهستانی هستند و کشاورزی و دیگر مشاغل نیاز به هزینه بیشتر دارد توان مالی کافی برای بهره برداری از قابلیت های منطقه را ندارند. در این مناطق

ایجاد زیرساخت و حمایت مالی دولت می‌تواند از بسیاری از مسائل و مشکلات مناطق بکاهد. حمایت از مردم این مناطق و ایجاد شغل و درآمد علاوه بر اینکه به رفع مشکلات و نیاز مردم کمک می‌کند باعث اعتماد مردم به حکومت مرکزی می‌شود. شاخص بعدی بسترسازی مناسب برای بهره‌برداری و توسعه صنایع کوچک و محلی است با توجه به اینکه مناطق مرزی از مناطق حساس هستند مکان مناسبی برای تأسیس صنایع بزرگ و استراتژیک نیستند اما از طرفی مکان بسیار مناسب برای توسعه صنایع کوچک و محلی است من جمله صنایع دستی و... و برگزاری نمایشگاه‌هایی برای ارائه و فروش این صنایع تا از طرفی هم به رونق اقتصاد کمک کند و از طرف دیگر هم باعث شکوفایی استعدادها و اشاعه فرهنگ شود. ایجاد مناطق آزاد تجاری و تأسیس بازارچه مرزی و ارائه تسهیلات برای بهبود کارایی بازارچه‌های موجود هم یکی از شاخص‌هایی است که اگر با مدیریت و نظارت انجام بگیرد نقش بسیار زیاد در تحول اقتصاد منطقه خواهد داشت. شکل شماره (۳). ارتباط بین اجزاء و همچنین تأثیرگذاری مستقیم کارکردهای مختلف مرز بر روی یکدیگر را نشان می‌دهد. همان‌طور که در شکل شماره (۴) ملاحظه می‌شود هیچ‌یک از اعداد روی فلش کمتر از ۱/۹۶ نیست و نشان از معنی‌داری کامل رابطه بین شاخص‌ها و متغیرهاست و تأییدکننده نتایج ارتباط بین کارکردهای مرز و تأمین امنیت استان است. اگر مقدار مطلق عددی کمتر از ۱/۹۶ باشد فلش مربوطه به نشانه مشکل دار بودن رابطه به رنگ قرمز نشان داده می‌شود.

شکل شماره ۴- خروجی T-value

جدول شماره ۳- رتبه شاخص‌های کارکردهای مرز با توجه به میزان اثرات مستقیم و غیرمستقیم

اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
0/798	0/84	۱- ارتقاء سطح معیشت و رفاه (ایجاد اشتغال و افزایش درآمد)	کارکرد اقتصادی
0/779	0/82	۲- بسترسازی مناسب برای بهره‌برداری و توسعه صنایع کوچک و محلی	
0/7695	0/81	۳- تأسیس بازارچه مرزی و ارائه تسهیلات برای بهبود کارایی بازارچه‌های موجود	

0/7695	0/81	۴- تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و توسعه در این منطقه	
0/7695	0/78	۵- تسهیل‌کننده و نظام‌مند کردن و افزایش مبادلات تجاری (متبادل‌سازی تعرفه‌های گمرکی و جلوگیری از تشریفات اداری)	
0/722	0/76	۶- دسترسی و بهبود امکانات و خدمات اقتصادی (راه‌های ارتباطی و...)	
0/722	0/76	۷- تأسیس مناطق آزاد تجاری	
0/684	0/72	۸- استفاده بهینه از قابلیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی و انسانی منطقه	
0/7917	0/87	۱- ارتقاء آموزش و سطح آگاهی عمومی مردم مرزنشین	
0/7917	0/87	۲- سوق دادن امکانات و خدمات به این مناطق طبق فلسفه جمهوری اسلامی ایران (عدالت اسلامی)	
0/728	0/8	۳- استفاده از مشارکت مردم محلی در مدیریت منطقه	
0/7007	0/77	۴- ارزش‌گذاری به خواسته‌های موردعلاقه ساکنان منطقه	کارکرد اجتماعی-فرهنگی
0/6734	0/74	۵- مشارکت و پشتیبانی مردم از حکومت مرکزی	
0/637	0/7	۶- به کار گرفتن افراد بومی تحصیل کرده	
0/5915	0/65	۷- وحدت بین اقوام منطقه در راستای تقویت همبستگی ملی	
0/546	0/6	۸- کنترل و جلوگیری از بروز رخداد‌های تنش‌زا بین اقوام منطقه	
0/7482	0/87	۱- آمایش دفاعی-امنیتی	
0/6966	0/81	۲- تثبیت و افزایش تراکم جمعیت در مناطق مرزی و جلوگیری از مهاجرت	
0/688	0/8	۳- جلوگیری از قاچاق کالا و همچنین محصولات ضد امنیتی	
0/6622	0/77	۴- ایجاد یک جو امن برای سرمایه‌گذاری و توسعه در مناطق	کارکرد امنیتی-دفاعی
0/645	0/75	۵- کاهش حساسیت‌های قومی و حفظ یکپارچگی ملی	
0/645	0/75	۶- ایجاد مراکز متعدد نظارتی و کنترل هدفمند نوع و کیفیت کالاهای وارداتی	
0/6106	0/71	۷- نصب تجهیزات الکترونیکی جهت کنترل افراد و کالاها	
0/5762	0/67	۸- نظارت و کنترل گذرگاه‌های مرزی ورود و خروج کالاها و مردم	
0/7476	0/89	۱- جهت‌گیری تصمیمات سیاسی در جهت پویایی توسعه در مناطق مرزی و کاهش فاصله با مرکز	
0/6636	0/79	۲- در نظر گرفتن سیاست‌های تشویقی برای سرمایه‌گذاری در توسعه	

این مناطق		
0/6552	0/78	۳- انعطاف پذیری در نظام سیاسی
0/5712	0/68	۴- سمت گیری معقول در سیاست‌های منطقه‌ای و خارجی
0/5712	0/68	۵- ایجاد ثبات سیاسی
0/5544	0/66	۶- جلب اعتماد کشورهای همسایه
0/4284	0/51	۷- تقویت روابط سیاسی بین کشورهای مجاور

جدول شماره (۳). رتبه‌بندی شاخص‌های کارکردهای مختلف بر اساس میزان اهمیت و اثر مستقیم و غیرمستقیم را نشان می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد شاخص ارتقاء سطح معیشت و رفاه (ایجاد اشتغال و افزایش درآمد) با میزان اثر مستقیم ۰/۸۴ و غیرمستقیم ۰/۷۹ (تأثیرگذارترین شاخص کارکرد اقتصادی)، ارتقاء آموزش و سطح آگاهی عمومی مردم مرزنشین اثر مستقیم ۰/۸۷ و غیرمستقیم ۰/۷۹ (تأثیرگذارترین شاخص کارکرد اجتماعی- فرهنگی)، جهت‌گیری تصمیمات سیاسی در جهت پویایی توسعه در مناطق مرزی و کاهش فاصله با مرکز با میزان اثر مستقیم ۰/۸۹ و غیرمستقیم ۰/۷۴ (تأثیرگذارترین شاخص کارکرد سیاسی)، آمایش دفاعی- امنیتی با میزان اثر مستقیم ۰/۸۷ و اثر غیرمستقیم ۰/۷۴ (تأثیرگذارترین شاخص کارکرد امنیتی- دفاعی) به‌عنوان تأثیرگذارترین شاخص هر عامل در تأمین امنیت استان هستند. با توجه به جدول شماره (۴) نتایج حاصل از نرم‌افزار ANP اولین اولویت کارکرد مرز را به کارکرد اقتصادی (۰/۳۱۸) می‌دهد که تأییدکننده نتایج حاصل از نرم‌افزار لیزرل است. دومین اولویت به کارکرد امنیتی- دفاعی (۰/۲۷۵)، سومین اولویت را به کارکرد اجتماعی- فرهنگی (۰/۲۲۷) و چهارمین اولویت را به کارکرد سیاسی (۰/۱۷۸) می‌دهد. نزدیکی وزن‌های کارکردهای مختلف خود نشان‌دهنده اهمیت همه کارکردها و تأثیرات همه آنهاست.

جدول شماره ۴- خروجی ANP

Name	Graphic	Ideals	Normals	Raw
economic		1.000000	0.318122	0.159061
political		0.562279	0.178873	0.089437
secu-def		0.867519	0.275977	0.137989
soci-cult		0.713648	0.227027	0.113514

نتیجه گیری

نخستین شرط زندگی سالم اجتماعی، استقرار و برقراری امنیت در جامعه است. انسان همواره در تلاش برای تأمین امنیت پایدار در زندگی خود بوده است. به نحوی که پس از تشکیل جوامع انسانی، یکی از انگیزه‌های مهم تشکیل حکومت‌ها تأمین امنیت بوده است. با برقراری امنیت، شهرنشینی اهمیت پیدا می‌کند، اقتصاد شکوفا می‌شود و نظام شهری به سمت نظم و رفاه پیش می‌رود و حوزه فرهنگی گرفتار سکون می‌شود (کریمی و وفایی، ۱۳۹۲: ۱۰۴). مناطق مرزی از مناطق توسعه نیافته و کمتر توسعه به شمار می‌روند و نسبت به مناطق داخلی محروم‌تر هستند و با توجه به اینکه مناطق مرزی از مناطق حساس کشورها به شمار می‌روند (وجود همسایگانی که خود دارای آشوب‌های داخلی و مسائل و مشکلاتی هستند که می‌تواند آسیب‌پذیری این مناطق را بالا ببرد) بیش‌تر در معرض بحران و ناامنی هستند یکی از مشکلاتی که گریبان‌گیر بیشتر مناطق مرزی استان است نبود اشتغال و درآمد به خصوص برای جمعیت جوان است که خود زمینه‌ساز مهاجرت، فقر و بی‌اعتمادی نسبت به حکومت مرکزی می‌شود. از آنجا که امنیت مهم‌ترین مسئله است که با بقای انسان و تأمین معاش انسان‌ها در ارتباط است مسئولان می‌توانند با حمایت‌های مختلف و ایجاد زیرساخت‌ها و کارکردهای مختلف موجبات توسعه رو ایجاد کنند و با توجه به اینکه بهترین کسانی که می‌توانند به نحو احسن مرز را امن نگاه‌دارند همان اقوام و ساکنان محدوده‌های مناطق مرزی هستند در جهت توسعه و تأمین امنیت منطقه بیشتر تلاش

می‌کنند. مناطق مرزی استان آذربایجان غربی دارای پتانسیل‌های طبیعی و انسانی زیادی است و با توجه به موقعیت استراتژیکی خود می‌تواند از موقعیت ارتباطی خود استفاده کند و مبادلات تجاری خود را نظام‌مند و افزایش دهد که نیازمند تقویت سرمایه‌گذاری و در نظر گرفتن سیاست‌های تشویقی، ایجاد زیرساخت‌ها، حمایت دولت و شناسایی فرصت‌ها و قابلیت‌های نواحی است. نتایج حاصل از تحلیل مسیر (نرم‌افزار لیزرل) بیانگر آن است که شاخص کارکرد اقتصادی با ضریب مستقیم و مثبت ۰/۹۵، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در تأمین امنیت استان است. بدین معنا که هرچه کارکردهای اقتصادی اجرا شود بیشتر می‌تواند در تأمین امنیت تأثیر بگذارد. عامل‌های تأثیرگذار بعدی شاخص کارکرد اجتماعی - فرهنگی با ضریب مستقیم و مثبت ۰/۹۱، شاخص کارکرد امنیتی - دفاعی با ضریب مستقیم و مثبت ۰/۸۶، شاخص کارکرد سیاسی با ضریب مستقیم و مثبت ۰/۸۴ در تأمین امنیت استان نقش دارند. همچنین نتایج حاصل از نرم‌افزار ANP اولین اولویت کارکرد مرز را به کارکرد اقتصادی (۰/۳۱۸) می‌دهد که تأییدکننده نتایج حاصل از نرم‌افزار لیزرل است. دومین اولویت به کارکرد امنیتی - دفاعی (۰/۲۷۵)، سومین اولویت را به کارکرد اجتماعی - فرهنگی (۰/۲۲۷) و چهارمین اولویت را به کارکرد سیاسی (۰/۱۷۸) می‌دهد. نزدیکی وزن‌های کارکردهای مختلف خود نشان‌دهنده اهمیت همه کارکردها و تأثیرات همه آنهاست.

منابع

- ۱) احمدی، حسن و دادجو، روزبه (۱۳۹۱) توسعه پایدار مناطق مرزی؛ راهبرد اساسی حفظ امنیت مرزها، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، ۳۱ و ۳۰ فروردین، دانشگاه سیستان و بلوچستان، صص - ۶۹ - ۶۰.
- ۲) چوخاچی‌زاده مقدم، محمدباقر و امینی قشلاقی، داوود (۱۳۸۹) بسترهای ایجاد ناامنی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی از منظر جغرافیای نظامی - امنیتی، فصلنامه ژئوپلیتیک، پاییز ۱۳۸۹، سال ۶، شماره ۳، صص. ۲۱۰-۱۸۶.

- ۳) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۳) تحلیل کارکردی مرز بین‌المللی: مرز ایران و افغانستان، فصلنامه مدرس علوم انسانی، زمستان ۱۳۸۳، دوره ۸، شماره ۴، صص. ۶۹-۷۸.
- ۴) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۰) اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، چاپ دوم، مشهد: انتشارات پاپلی.
- ۵) حسین پور پویان، رضا (۱۳۸۶) بررسی و تحلیل ملاحظات امنیتی و ژئوپلیتیکی مناطق استراتژیک ایران، مطالعه موردی (منطقه شمال غرب)، فصلنامه آفاق امنیت، تابستان ۱۳۸۶، شماره ۱، صص. ۸۷-۱۱۰.
- ۶) رضازاده، زهره؛ شاطری، مفید؛ راستی، عمران (۱۳۹۳) اقدامات توسعه‌ای و نقش آن در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی مطالعه موردی: کمربند سبز دشت خوشاب/ مرز خراسان جنوبی با افغانستان، فصلنامه مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان، پاییز ۱۳۹۳، دوره ۹، شماره ۳۳، صص. ۴۹-۷۲.
- ۷) رفیعیان، مجتبی؛ مولودی، جمشید؛ مشکینی، ابوالفضل؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ ایراندوست، کیومرث (۱۳۹۲) رابطه تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی (مطالعه موردی: شهرهای مرزی بانه و سقز)، فصلنامه مطالعات شهری، زمستان ۱۳۹۲، دوره ۳، شماره ۹، صص. ۴۵-۵۸.
- ۸) روشن، علی‌اصغر و سعادت‌تی جعفرآبادی، حسن (۱۳۹۱) بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان، فصلنامه ژئوپلیتیک، پاییز ۱۳۹۱، سال ۸، شماره ۳، صص ۱۵۴-۱۸۱.
- ۹) زرقانی، سید هادی (۱۳۸۶) عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر نقش و کارکرد مرزها با تأکید بر مرزهای ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، تابستان ۱۳۸۶، سال ۳، شماره ۲، صص. ۱۱۶-۱۴۷.
- ۱۰) زرقانی، سید هادی؛ اعظمی، هادی؛ لطفی، امین (۱۳۹۲) بررسی شیوه‌های مدیریت مرزها و نقش آن در امنیت مرز: نمونه موردی مرزهای شرقی ایران (خراسان رضوی - افغانستان) مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، بهار و تابستان ۱۳۹۲، شماره ۲۰، صص. ۱۰۸-

- ۱۱) سلطانی، ناصر (۱۳۹۲) پیامدهای طرح انسداد مرز بر کارکرد مرزهای استان آذربایجان غربی، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، بهار ۱۳۹۲، سال ۱، شماره ۱، صص ۸۶-۵۹.
- ۱۲) عزتی، عزت‌الله و میرزائی پور، هوشنگ (۱۳۹۰) بررسی مناطق مرزی استان کرمانشاه با عراق و نقش آن در اهداف استراتژیک ایران، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، پاییز ۱۳۹۰، سال ۳، شماره ۴، صص. ۳۳-۱۹.
- ۱۳) عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف (۱۳۸۸) توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، فصلنامه باغ نظر، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، سال ۶، شماره ۱۲، صص ۷۶-۵۷.
- ۱۴) قالیباف، محمدباقر؛ یاری شگفتی، اسلام؛ رمضان زاده لسبویی، مهدی (۱۳۸۷) تأثیر ابعاد سرمایه اجتماعی بر امنیت مرزها مطالعه موردی: بخش مرزی نوسود شهرستان پاوه استان کرمانشاه، فصلنامه ژئوپلیتیک، تابستان ۱۳۸۷، سال ۲، شماره ۴، صص ۵۰-۲۵.
- ۱۵) کامران، حسن؛ محمد پور، علی؛ جعفری، فرهاد (۱۳۸۸) تحلیل کارکرد بازارچه مرزی باجگیران، نشریه جغرافیا، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، دوره‌ای جدید، سال ۶، شماره ۱۹ و ۱۸، صص. ۲۵-۷.
- ۱۶) کریمی، مرتضی و وفایی، علی‌اکبر (۱۳۹۲) امنیت سازی با توسعه پایدار در مناطق مرزی (مطالعه موردی، شهر مریوان)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، زمستان ۱۳۹۲، سال ۴، شماره ۱۵، صص. ۱۱۲-۹۵.
- ۱۷) گل وردی، عیسی (۱۳۸۹) مرزها، آسیب‌ها و کارکردها، فصلنامه رهنامه سیاست‌گذاری سیاسی، دفاعی و امنیتی، زمستان ۱۳۸۹، سال ۱، شماره ۲، صص. ۲۶-۱۰.
- ۱۸) محمد پور، علی؛ احمدی پور، زهرا؛ مرجان بدیعی، (۱۳۸۵) نقش تحول کارکرد مرز بر فضای جغرافیایی بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، پاییز ۱۳۸۵، شماره ۴۸، صص. ۱۷۲-۱۴۷.
- ۱۹) موسوی، میر نجف و زنگی‌آبادی، علی (۱۳۹۰) برنامه‌ریزی توسعه شهرهای مرزی (مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی)، چاپ اول، مشهد: انتشارات شریعه توس.
- ۲۰) میر لطفی، محمود رضا؛ علوی زاده، سید امیرمحمد؛ خورشید هدایتی، امین (۱۳۹۴) بررسی در مرزی امنیت حفظ با تأکید بر قومی تنوع - مذهبی (مطالعه موردی:

شهرستان زابل)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، پاییز ۱۳۹۴، سال ۵، شماره ۱۹، صص. ۷۰-۵۷.

۲۱) میرشکاران، یحیی و صادق، علی (۱۳۹۱) تحلیلی بر پدیده قاچاق در مناطق مرزی ایران و پیامدهای امنیتی آن، فصلنامه علوم و فنون مرزی، تابستان ۱۳۹۱، دوره ۳، شماره ۱، صص. ۱۸-۱.

۲۲) وبسایت مرکز آمار ایران (۱۳۹۳) سالنامه آماری استان آذربایجان غربی.

23) <http://www.ariamodir.com/>

24) Passi, A (2001) A Borderless World – is it only rhetoric or will Boundaries Disappear in the Globalizing World, Political Geography, Vol 3, No1.

25) Peach, James T & Adkisson, Richard V (2000) NAFTA and Economic Activate Along the U.S – Mexico Border, Journal of Economic Issues, vol XXXTV, No 2.

26) Sermak, Agnieszku Brzosko (2007) Theoretical Deliberations on Frontier location of Cities, Bulletin of Geography(Socio-Economic Sires), No 7.